

Fig. 1. Marie Kofoeds stiftelse i 1922. Fotograferet af Hugo Mathiesen, Nationalmuseet.

MARIE KOFOEDS STIFTELSE I RØNNE

Af Niels-Holger Larsen

Lige inden Møllegade krydses af Byledsgade ligger Marie Kofoeds stiftelse, en 20 fag lang bindingsværks-bygning. (Fig. 1).

I juni 1979 kunne Rønne kommune, der ejer huset, efter et års ombygningsarbejde, fremvise en smukt restaureret bygning, der nu rummer fem beskyttede pensionistboliger.

Den fredede bygning, der er opført i 1846 som arbejds- og bolighus, stod inden ombygningen velbevaret med åbne ildsteder, gamle vinduer, døre m.m.; og derfor foretog Bornholms Museum, i samar-

bejde med Fredningsstyrelsen, en undersøgelse, hvis resultat bringes i denne artikel.

Under byggearbejdet dukkede gamle indvendige fundamenter frem, som gav oplysninger om den oprindelige rumopdeling. En del af bjælkerne og vinduerne syntes dog en del ældre end 1846, og det kunne tyde på en genanvendelse, men hvorfra? Vi blev imidlertid bragt på sporet af forhenværende forstander Helge Ploug, der tilfældigt traf os på byggepladsen og fortalte, at bygningen vistnok i sin tid var flyttet fra Kommandant-

gården i Storegade. Ved en senere arkivundersøgelse har vi fuldt fået dette bekræftet. Vi har således, foruden stiftelsens historie, fået gode oplysninger om ét af de højest vurderede beboelseshuse blandt 1700-tallets rige købmandsgårde i Rønne.

Etatsrådinde Marie Kofoed

Stiftelsen har navn efter Marie Kofoed, som i 1812 skænkede en stor sum penge til opførelse af skoler og arbejdshuse i Rønne, Nexø, Svaneke og Hasle.

Marie Kofoed (1), født 1760, var ud af den store velhavende købmandsslægt Bohn i Rønne. De mange penge havde hun dog efter sin anden ægtemand, kaptajn Hans Peter Kofoed, København. Denne havde tjent godt på oversøiske rejser, og senere som brygger, grosserer og godsejer. Han døde 3. januar 1812, hvorefter hustruen, Marie Kofoed, drev flere af hans virksomheder videre og derved forøgede formuen, som der ikke var arvinger til, da ægteskabet var barnløst.

Marie Kofoed delte gavmildt ud af pengene, og hun blev i 1818 hædret af kongen med titlen etatsrådinde. De sidste 10 år led Marie Kofoed desværre af tungsind, men trods dette skænkede hun fortsat penge til mange godgørende formål, inden hun døde 20. april 1838.

Sandstenstavlen og gavebrevet

Mange har vel set sandstenstavlen med inskriptionen: »Maria Kofoed, 2. januar 1812«, som sidder indmuret i stiftelsens facade mod Møllegade, og meget naturligt troet, at bygningen er opført i 1812; men det forholder sig anderledes. Datoen på sandstenstavlen er den dag, hvor Marie Kofoed underskrev sit gavebrev, og tavlen er flyttet fra den bygning i Torvegade, som i 1813 blev opført som arbejdshus. Med gavebrevet skænkedes en

stor sum penge til skoler og arbejdshuse i fire bornholmske byer (2). For arbejdshusenes vedkommende var der i Rønne, Nexø og Svaneke til hver by afsat 8.500 rigsdaler og til Hasle 4.500 rigsdaler. I gavebrevet hedder det, at pengene skulle »... hvert sted gjøres anvendelig:

- a) Til Indkjøb af et passende Huus paa hvert Sted, hvori de Uformuende og Fattige kunne have adgang til, især om Vinteren, naar de ei have Brændsel, at sidde og arbeide i et varmt Værelse; enten for dem selv, andre Indvaanere, eller for Arbeidshuset.
- b) Til Indretning af Borde og Bænke, samt Redskabers Anskaffelse for dem, der ei har Raad til at anskaffe sig selv.
- c) Til Indkjøb af raae Materiale, for om muligt af disse, mod en passende for-tjeneste, at anvise enhver Trængende Arbeide, passende med dens Evner, og han eller hun, saameget muligt, derved bidrages til egen Underholdning - disse raae Materialer maatte af de Fattige bringes ved Forædling til fuldkommenhed, og derefter sælges til Indretningens Nytte.
- d) Det, som fra disse Udgifter bliver tilovers, gjøres frugtbringende paa lov-sikret Maade, og Renterne deraf anvendes til Brændsels Indkjøb og Arbeidshusenes Forbedring og Nytte..«
Brevet er underskrevet 2. december 1812 af Marie Kofoed og stadfæstet af kongen 27. januar 1813.

Arbejdshuset i Torvegade

Det var egentlig den driftige kancelliråd Peder Jespersen, som tog initiativet til at opføre et arbejdshus i Rønne (3). Jespersen var i nær familie med Marie Kofoed, og har måske haft en finger med i spillet ved gavebrevets udformning.

Allerede 29. december 1812 ansøgte

Peder Jespersen om egetømmer til et arbejds-hus (4), men skovridder Rømer i Almindingen kunne ikke levere den store mængde træ. Arbejds-huset i Torvegade blev derfor opført i grundmur, som dengang var en ny og tillige en dyr byg-gemåde, og alle 8.500 rdl. blev derfor brugt til byggeriet; Jespersen selv skæn-kede 1.500 rdl., foruden at også kom-munen måtte skyde penge til.

Da bygningen endelig stod færdig, blev den imidlertid ikke anvendt til det oprindelige formål, men først brugt til sygehus, senere til fattighus (5) og i 1843 indrettedes den til skole. Bygningen var i de sidste år en del af centralbiblioteket, som desværre blev nedrevet i 1974.

Et nyt arbejds-hus

Indretningen af skole i Torvegade-byg-ningen (6) var dog på betingelse af, at kommunen opførte en ny bygning, som kunne opfylde ordlyden i Marie Kofoeds gavebrev fra 1812. Det var Fattigkom-missionens opgave at skaffe en ny byg-ning, og medlemmerne handlede bog-staveligt efter gavebrevets ord: »...Til indkøb af et passende Huus«. Den 14. juni 1845 blev der oprettet en købekon-trakt mellem Fattigkommissionen og af-døde fru Winsløws arvinger om køb af gården matr. nr. 404 i Nordre kvarter på hjørnet af Storegade og Rosengade (7). På et møde 17. juli samme år vedtoges det, at havelængen dvs. den østre, i den nyerhvervede gård skulle nedtages og flyttes til en plads ved det daværende sy-gehus i Ll. Madsesgade, hvor nu museet ligger. Endvidere besluttede kommissio-nen, at de tilbageblivende bygninger og grund i Storegade skulle sælges; og i et brev allerede den 23. juli, til oberstløjt-nant Schönning (senere kommandant) nævnes en salgspris på 2.550 rdl.

Arbejdet med flytningen blev udbudt

i licitation i avisen og med trommeslag, og efter ikke mindre end tre licitationer blev den endelige pris fastsat 12. sep-tember 1845 til 790 rdl. Ved første licita-tion var mindste bud 1.000 rdl., men flere senere underbud pressede altså pri-sen ned (8).

Debatten omkring erhvervelsen af gården i Storegade og den påtænkte flyt-ning af havelængen til Ll. Madsesgade samt salget af de tilbageblevne bygnin-ger var heftig, hvilket indlæg i samtidens avis vidner om (9). Resultatet blev dog, at Fattigkommissionens planer for Store-gade-gården blev ført ud i livet, dog med den mindre ændring, at det nye fattighus ikke blev opført på grunden i Ll. Madsesgade, men på den nuværende placering i Møllegade.

Slutprisen for det nye fattighus blev efter flytningen og salget af de resterende bygninger i Storegade 420 rdl. (8)

Som nævnt blev der til genopbygning- udført tegninger samt en plan, og det er formentlig denne, der findes i auktionsprotokollen (10), som beskrivel-se i forbindelse med licitationen. Tek-sten giver gode oplysninger, både for bygningen som den var i Storegade, og som den blev i Møllegade.

Den flyttede havelænge

Den 20 fag lange havelænge, der var den østre i den store købmandsgård, den nu-værende kommandantgård på hjørnet af Rosengade og Storegade, er efter alt at dømme opført efter 1740 (11), men ihvertfald før 1761, hvor den findes be-skrevet i brandtaksationsprotokollen (12), og den kan derefter følges frem til 1845. I 1761 beskrives den således:

». . . Dend østre Længde bestaar af 20 Fag, staa paa Foedtræ (fodrem), Muurede Vægge (murstenstavl), Tegltag over-alt, Bræddeloft over 18 Fag, Kjælder un-

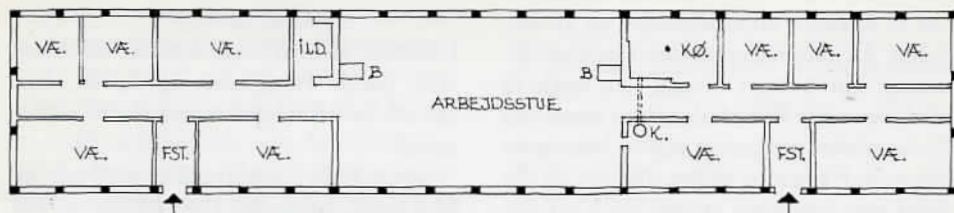

Fig. 2. Rekonstruktion 1846. Inndelingen af værelserne (VÆ.) til højre for køkkenet (KØ.) er ikke sikker; måske har der været udgang til gården fra en forstue, eller direkte fra køkkenet. Ligeledes er kachelovnens (K.) placering i værelset overfor køkkenet usikker, (se tekst). I beskrivelsen nævnes kun ét køkken, men det andet ildsted (ILD.) kan også have fungeret som køkken, foruden indfyrring til jernbilæggerovnen (B.). Døråbninger indvendig er skønnet. Der er ikke vist vinduer, idet disse kan være flyttede ved ombygningerne, men det har været vinduer som de nuværende, hvoraf nogle få stammer fra bygningen, da den stod i Rosengade. (N.H.L. del.)

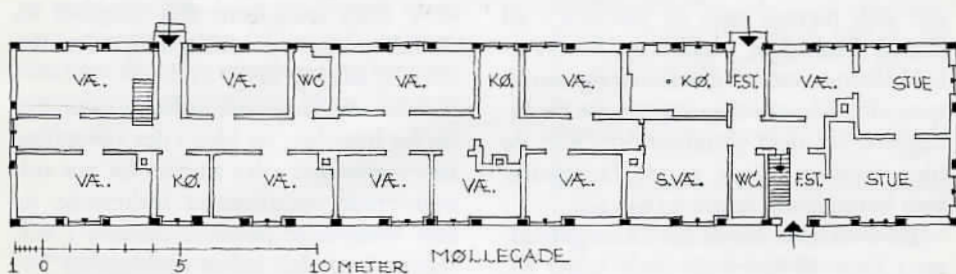

Fig. 3. Indretning 1978. Dette viser bygningen efter ombygningen i 1870'erne, bortset fra mindre ændringer og den syv fag store inspektørbolig. De »husvilde« har boet i de ni værelser (VÆ.), som alle havde kachelovne, og i de små køkkener (KØ.) var der komfurer. (N.H.L. del.)

der 12 Fag, Bræddegulv i 15 Fag, 2 skraa Gavle af Tegl (helvalmede gavle). Een Skillevægsgavl på Loftet. En Port paa bemeldte Længde. Ansat til 1.000 Rdl.»

Det er en bemærkelsesværdig stor kælder, og vurderingen viser, at længen er blandt de kostbareste beboelseshuse på det tidspunkt i Rønne. I 1771 oplyses det, at længen er indrettet til stue og porthus, i 1781 og 1791 til stuer, pakhus og port. At det var stuer med pragt bekræftes klart af de bygningsarkæologiske undersøgelser. Nogle af bjælkernes inderste malingslag afslørede således, at disse har stået rødmaledede med guldstaffering, ligesom også nogle af vinduerne

havde guldstaffering og marmorert maling. Nogen egentlig rekonstruering af bygningen var dog ikke mulig, idet en del blev udskiftet og ombyttet ved flytningen i 1845.

Arbejds huset i Møllegade

Den indretning til arbejds hus, som længen fik efter flytningen til Møllegade, er det imidlertid muligt at rekonstruere ved at sammenholde sporene af de indvendige fundamenter med licitationsbeskrivelsen (10), samt en inventarliste fra 31.12. 1846 (13), hvor arbejds huset blev taget i brug. (Fig. 2).

Af inventarlisten fremgår det, at der

var ét køkken, én arbejdsstue og 10 værelser. Licitationsbeskrivelsen indeholder mange oplysninger, hvoraf blot nogle få skal nævnes. Der skulle ikke anvendes fodbømmer (det gamle har sikkert været for ringe), spærene skulle afkortes, så der kom nye samlinger (taget har altså oprindelig været stejlere), og nyt gulv og loft skulle lægges over den 6 fags store arbejdsstue, og i gange og ved skorstene stengulve. Inventarlisten er meget detaljeret, men fortæller i hovedtræk, at arbejdsstuen er møbleret med borde, bænke, stole og et par hængelsestager. Pudsig nok nævnes også en talerstol - til hvem? Endvidere nævnes to bilæggekakkelovne, som vi ganske rigtigt fandt spor af under ombygningen. De to bilæggere var også genanvendte, idet de blev overført fra de gamle fattighuse, som kommunen solgte i 1845 (7).

De ti værelser havde ialt 28 sengepladser i form af køjesenge med stiger til, fordelt således, at fem værelser hver havde to sengepladser, tre havde fire sengepladser, mens der i de resterende var to senge samt én mindre, formentlig en barneseng. Ét af værelserne var udstyret med kakkelovn. Denne har sikkert stået i det rum, der ligger overfor køkkenet, idet der i dette rums væg ind til arbejdsstuen blev fundet et ganske lille vindue, siddende i øjenhøjde. Det har muligvis været et inspektionsvindue (14) for en opsynshavende, der vel gerne havde sit rum opvarmet. Af inventarlisten kan man endvidere udlede, at 23 af sengene var i brug, og i regnskaberne ses det, at der blev spundet blår og udbetalt spindeløn. Stiftelsen har altså i starten fungeret efter hensigten og blev da også af og til benævnt som arbejdsstue, men for det meste »Det nye Fattighus«.

Ombygninger

I starten af 1870'erne kaldtes stiftelsen »Det gamle Fattighus«, og var da, kun ca. 25 år efter opførelsen, i ret dårlig stand.

Velsagtens i forbindelse med en ny fattiggårds opførelse i 1871 (15), opstod der planer for en ombygning af det gamle fattighus, hvor arbejdsstuen blev sløjfet og omdannet til værelser. H. P. Bidstrups byggeforretning og en murer Lau udfærdigede tegning og overslag til en ombygning (16), som man dog fandt for dyr, og salg af bygningen kom på tale (17). Man igangsatte dog alligevel en istandsættelse og ombygning, der løb over 20 år (18). (Fig. 3).

Siden da fungerede stiftelsen som bolig for husvilde, og blev i det væsentlige ikke ombygget eller ændret før vor tids avancerede socialforsorg indrettede de fem beskyttede pensionistboliger i stiftelsen. Ved den sidste ombygning forsvandt de lange midtergange med værelser på hver side, men de store åbne ildsteder blev bevaret i de nye køkkener, ligesom en del gamle døre og vinduer blev repareret og suppleret med nye af samme form. Udvendig er der ikke sket væsentlige ændringer. At bygningen i sin kerne er fra midten af 1700-tallet gør den kun mere interessant og vi fik ved undersøgelsen (19), omend kun i brudstykker så dog gode og sjældne oplysninger om den tids byggeri.

Afslutning

Trods flere trusler har bygningen altså overlevet, og takket være fredningen, er den nu sikret for eftertiden, som et minde om Marie Kofoeds gavmildhed for omkring 170 år siden.

Sammenfattende må man dog sige, at datiden ikke helt formåede at forvalte de

8.500 rdl. efter Marie Kofoeds intentioner i gavebrevet fra 1812. Man brugte i 1813 alle 8.500 rdl. til en kostbar bygning, som endda aldrig kom til at fungere som arbejdshus. Da kommunen i 1845 blev tvunget til at etablere arbejds- huset, ofrede man kun 1.500 rdl. på en bygning, der da mere fik karakter af et fattighus end det tænkte arbejdshus; og der blev ikke ofret meget på vedligeholdelse og drift som anført i gavebrevet.

Hvad har Marie Kofoed tænkt? Hun døde jo i 1838 og har således været vidne til en del af sagens forløb. Var det mon en medvirkende årsag til hendes tungsind i hendes sidste 10 leveår? Og hvordan blev de andre mange penge forvaltet til skoler og arbejdshuse i Nexø, Svaneke og Hasle?

1. Bornholms Tidende 29.5. 1971 og Bornholms Avis 12.4. 1938.
 2. Schaks fundatssamling side 270.
 3. Bornh. saml. 1. række nr. 11 side 63.
 4. Bornh. saml. 1. række nr. 10 side 93.
 5. Beskrivelse over Bornholm, J. S. R. Panum, Slesvig 1830, s. 111.
 6. J. P. Trap, Danmark, 3. udgave.
 7. Rønne rådhus, Fattigkommissionens forhandlingsprotokol 1838-50, LA.
 8. Rønne rådhus, Fattigkommissionens kopibog 1831-54, LA.
 9. Bornholms Avis nr. 95, 28.11. 1845.
 10. Rønne rådhus, regnskaber for Rønne Fattigkommission 1845, bilag no. 20, udskrift af auktionsprotokollen. LA.
 11. Kommandantgården i Rønne, matr.nr. 880, K. Thorsen 1948, Lokalsamlingen på Bornholms centralbibliotek.
 12. Brandtaksationer, Sjællands stiftamt, omvurderinger for købstæder på Bornholm 1761-91. LA.
 13. Rønne rådhus, regnskaber for Rønne Fattigkommission 1846. LA.
 14. Findes på Bornholms Museum, BM642 x 3.
 15. J. P. Trap, Danmark 5. udgave.
 16. Rønne rådhus, Rønne fattigudvalgs forhandlingsprotokol 1850-74. LA.
 17. Rønne rådhus, Fattigvæsnets journal og kopibog 1855-74. LA.
 18. Rønne rådhus, Fattigkommissionens kassebog 1873-1891. LA.
 19. Sag nr. 642 på Bornholms Museum
- LA. = Landsarkivet for Sjælland, Bornholm og Lolland-Falster.